

GABRIELA GALEJ-MULARZ

Biblioteka Uniwersytetu Rzeszowskiego

e-mail: gabriela.galej@gmail.com

Pedagogika biblioteczna według Heleny Radlińskiej a jej obecny obraz

ABSTRAKT: W artykule zostało omówione zagadnienie pedagogiki bibliotecznej Heleny Radlińskiej i współczesny jej obraz. Przedstawiono najważniejsze założenia i zmiany jakie dokonały się na przestrzeni prawie 100 lat w postrzeganiu tej dziedziny naukowej oraz wpływ badaczki na kształtowanie się współczesnego obrazu pedagogiki bibliotecznej.

SŁOWO KLUCZOWE: czytelnictwo, biblioteka, bibliotekarz, Helena Radlińska, książka, pedagogika biblioteczna.

Kształtowanie się pojęcia pedagogiki bibliotecznej jako dziedziny naukowej i rozwój tej dyscypliny na terenie Polski, jak i obecne jej przeobrażenia, niewątpliwie zawdzięczamy Helenie Radlińskiej – wybitnej postaci żyjącej i działającej pod koniec XIX i w I połowie XX wieku, uważanej za twórczynię polskiej szkoły pedagogiki społecznej. To właśnie jej społeczne koncepcje, powiązywanie zagadnień z zakresu bibliotekarstwa i czytelnictwa z ogólnymi założeniami pedagogiczno-oświatowymi, stały się podstawą kształtowania współczesnego oblicza pedagogiki bibliotecznej.

Helena Radlińska – życie i działalność społeczno-oświatowa

Helena Radlińska z domu Rajchman, urodziła się 2 maja 1879 roku w Warszawie w rodzinie należącej do warszawskiej elity społeczno-artystycznej. Na kartach historii zapisała się jako twórczyni polskiej szkoły pedagogiki społecznej. Była ponadto pisarką, pielęgniarką, historykiem oświaty, działaczką niepodległościową i społeczno-oświatową, nauczycielką, archiwistką, bibliotekarką i twórczynią polskiej pedagogiki bibliotecznej. Sześcioletni kurs legalny oraz dwuletnie tajne kursy pedagogiczne ze specjalnością polonistyczną ukończyła w 1897 r. w Zakładzie Naukowym Henryki Czarnockiej. Rozpoczęła także praktykę w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich, gdzie w tym samym czasie posadę pomocnika bibliotekarza objął Stefan Żeromski. Tego samego roku zadebiutowała broszurką „Kto to był Mickiewicz”, a późniejsze biografie poświęciła Bolesławowi Chrobremu, Władysławowi Łokietkowi, Kazimierzowi Wielkiemu, Królowej Jadwidze i św. Janowi Kantemu. Prace te pisane były głównie dla przybliżenia młodzieży i społeczeństwu spuścizny historycznej i kulturalnej narodu polskiego. Miały za zadanie pogłębiać świadomość narodową, umacniać postawy walki z zaborcą i aktywizować masy ludowe (Rzeszutek, 2007, s. 110). W 1899 r. podjęła pracę w Czytelniach Bezpłatnych Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności. Praca ta stała się przyczyną przemyśleń nad zagadnieniami oświaty, wychowania i umożliwiła doskonalenie warsztatu badacza i pracownika oświaty. W latach 1901-1902 publikowała na łamach czasopisma „Książka” recenzje i katalogi wartościowych książek dla dzieci i młodzieży. W 1902 r. wyszła za mąż za Zygmunta Radlińskiego – lekarza

i radykalnego działacza Polskiej Partii Socjalistycznej, który to w 1906 r. został skazany na zesłanie na Sybir za działalność polityczną. Wtedy to Radlińska opuściła Warszawę, by być blisko męża. Wygnanie nie trwało długo, jeszcze w tym samym roku, po udanej ucieczce z Syberii, Radlińscy osiedlili się w Krakowie, gdzie przebywali do 1918 r. Był to ważny okres w jej życiu. W tym czasie podjęła studia z zakresu historii średniowiecza na Uniwersytecie Jagiellońskim, uczestniczyła w działalności społeczno-kulturalnej oraz politycznej. Podjęła działania oświatowe, popularyzatorskie oraz wydawnicze w krakowskim Uniwersytecie Ludowym im. Adama Mickiewicza. Prowadziła także zajęcia z teorii oświaty w Wolnej Szkole Nauk Politycznych oraz zajęcia z bibliotekarstwa i historii wychowania na Wyższych Kursach dla Kobiet im. Adama Branieckiego. To w tym okresie powstawała i rozwijała się koncepcja pedagogiki społecznej, czego wyrazem było opublikowanie pierwszego w kraju podręcznika oświaty pozaszkolnej pod redakcją Radlińskiej „Praca oświatowa, jej zadania, metody, organizacja” (1913). Przedstawiał on pedagogikę społeczną jako teorię i praktykę pracy oświatowej.

Jesienią 1918 r. wróciła do Warszawy, gdzie podczas wojny polsko-bolszewickiej została oficerem oświatowym i zajmowała się przede wszystkim walką z analfabetyzmem. Pod koniec 1922 r. rozpoczęła pracę w Wolnej Wszechnicy Polskiej, gdzie w 1925 r. zorganizowała przy wydziale pedagogicznym WWP Studium Pracy Społeczno-Oświatowej (Theiss, 2012, s. 30). Był to ośrodek działalności naukowej, organizacyjnej i społecznej oraz pierwszy w kraju i jeden z pierwszych w Europie, który kształcił pracowników społeczno-oświatowych na poziomie wyższym, w tym także bibliotekarzy. Radlińska czynnie angażowała się w międzynarodowy ruch pedagogiczny przez uczestnictwo m.in. w pracach organizacji Ligi Nowego Wychowania, gdzie poruszała zagadnienia oświaty dorosłych, pracy społecznej, popularyzacji książki i czytelnictwa. W czasie wojny Helena Radlińska działała w tajnym nauczaniu, uczestnicząc w zajęciach Sekcji Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. W marcu 1945 r. przeniósł się do Łodzi, gdzie przystąpiła do pracy i tworzenia Katedry Pedagogiki Społecznej na Uniwersytecie Łódzkim oraz Polskiego Instytutu Służby Społecznej Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi. W sierpniu 1950 r. została odsunięta od pracy dydaktyczno-naukowej z powodu postępującej stalinizacji kraju. Zmarła 10 października 1954 roku w Łodzi (Rzeszutek, 2007, s. 112-113).

Pedagogika biblioteczna Heleny Radlińskiej

Życie i działalność oświatowa Heleny Radlińskiej przypadły na trudne lata w historii państwa polskiego – czas zaborów, II Rzeczypospolitej, II wojny światowej i początek PRL-u. Jej poglądy kształtowały się pod wpływem ówczesnych prądów polityczno-społecznych. Były to czasy, w których przed kulturą polską stało ogromne zadanie – budzenie sił społecznych i inspirowanie do przemian. Według Radlińskiej taką moc miała między innymi działalność oświatowa biblioteki, którą postrzegała jako placówkę oświatową mającą za zadanie zaspokojenie kulturalnych potrzeb jednostki i pobudzającą do kształcenia, samokształcenia, współdziałania i samoorganizacji. To właśnie biblioteka była jej zdaniem jedną z najważniejszych placówek wychowawczych każdego człowieka. Traktowała ją jako ośrodek

pracy kulturalnej i oświatowej oraz samokształceniowej. Uważała, że jest środowiskiem wychowania narodowego, w którym dokonuje się wrastanie jednostki w społeczeństwo, w kulturę polską i ogólnoludzką, miejscem tworzenia się więzi społecznych i integracji narodu (Socha, 1998, s. 350). Zdaniem Radlińskiej biblioteka miała stanowić źródło inspiracji dla rozwoju osobowościowego i duchowego czytelnika, miała za zadanie przekazywać tradycję kulturalną narodu i być równocześnie miejscem twórczości. Według niej biblioteka mogła skutecznie wypełniać swoją rolę i zadania tylko wtedy, gdy łączyły ją bardzo silne więzy ze środowiskiem, jeśli współdziałała z innymi instytucjami kulturalnymi oraz wtedy, gdy służyła przede wszystkim zaspokajaniu potrzeb czytelniczych. Powinna wychodzić naprzeciw potrzebom rozwoju każdego czytelnika, wspierać go w trzech ważnych rolach społecznych: zawodowej, rodzinnej i obywatelskiej. Miała odrywać od rutyny dnia codziennego, wychodzić naprzeciw zainteresowaniom aktualnymi wydarzeniami oraz pobudzać uśpione zainteresowania (Dubas, 2007, s. 170). Bibliotekarzowi przypisywała ogromną siłę wychowawczą przez oddziaływanie na czytelnika, a książki – kształtowanie osobowości. To właśnie książki i biblioteka według niej były jednym z podstawowych narzędzi działalności oświatowej, dzięki którym człowiek miał możliwość zapoznania się z dorobkiem kulturalnym swojego narodu i innych krajów.

Rolę książki i propagowanie czytelnictwa zawarła w pracy „Książka wśród ludzi” opublikowanej w 1929 r., która stała się ważna dla określenia zrębów pedagogiki bibliotecznej. W publikacji tej znalazło się słynne zdanie: „Do pojęcia Ojczyzny należy książka”. Myśl ta trwale zasiliła podstawy ideowe bibliotekarstwa, rozumianego jako służba społeczna (Theiss, 2012, s. 32). Swoje poglądy na ten temat wyraziła także w pracy „Oświata dorosłych” oraz w artykule „Rozległość zadań bibliotekarza oświatowca”. Przez wszystkie lata swojej działalności podkreślała, że biblioteka spełnia wychowawczą rolę i opiera się ona na związku człowieka z książką, na próbie ukształtowania szacunku dla książki wartościowej oraz broniła prawa każdej jednostki, bez względu na wiek, pochodzenie, status społeczny, do uczestnictwa w życiu kulturalnym (Tomczyk, 2003, s. 1).

Helena Radlińska widziała potrzebę kształcenia bibliotekarzy na poziomie wyższym, by przygotowywać ich do rozumienia innych, by potrafili rozwijać zainteresowania czytelnicze oraz by czuli się odpowiedzialni za losy zbiorowe. Stworzyła swoją wizję bibliotekarza, czyli oświatowca, który jest instruktorem samokształcenia, wychowawcą, informatorem a nie stróżem książek, a biblioteka przeradza się ze składnicy książek oczekujących na czytelników, w instytucję aktywną, organizującą odczyty, kursy, przedstawienia (Dubas, 2007, s. 173). Według niej to bibliotekarz, który jest narzędziem oddziaływania wychowawczego, miał budzić zaciekawienie i zainteresowania oraz miał nauczać sztuki wyboru książek. Przypisywała mu rolę „przewodnika drogi”, po której powinien samodzielnie stąpać czytelnik. Uważała, że poprzez współpracę bibliotekarza z czytelnikiem rodzi się między nimi więź, która pozwala ukierunkować czytelnika do samodzielnego kształcenia (Papuzińska, 2006, s. 20). Stąd tak ważne dla badaczki były wszelkiego rodzaju kółka zainteresowań będące obszarem oddziaływania biblioteki, bibliotekarza i książki, w celu budzenia zainteresowań czytelnika, przeciwdziałania

analfabetyzmowi, rozwijania jego życia emocjonalnego, bohaterstwa, ofiarności, życzliwości, czy empatii. Jej zainteresowania obejmowały również proces czytania i jego wpływ na życie człowieka, co skierowało jej uwagę na problem zwalczania analfabetyzmu i jego zapobiegania (Lepalczyk, 1974, s. 46). Helena Radlińska propagowała indywidualne podejście do czytelnika i związanych z tym usług czytelniczych. Uważała pedagogikę biblioteczną za część pedagogiki społecznej i pojmowała ją jako naukę o podstawach i sposobach oddziaływania wychowawczego w bibliotece (Socha, 1998, s. 350).

Współczesny obraz pedagogiki bibliotecnej

Pedagogika biblioteczna jest dziedziną nauki o istocie, zasadach, metodach i organizacji procesu oświatowo-wychowawczego w bibliotece, a zarazem dziedziną praktycznej działalności bibliotekarza (Socha, 1998, s. 349). Obecnie rozumie się przez nią pracę z użytkownikiem, oddziaływanie na niego poprzez procesy biblioteczne od gromadzenia po udostępnianie, a także promocję i przekonywanie do bibliotecznej oferty i oferowanych treści (Wojciechowski, 2000, s. 23). Według Ireny Sochy: Współczesna pedagogika biblioteczna zakłada inny model odbiorcy, ku któremu kierowana jest działalność biblioteki. Jest to przede wszystkim użytkownik informacji, który na ogół samodzielnie określa swoje potrzeby, a od służby bibliotecznej oczekuje, by wskazano mu najkrótszą drogę do źródła informacji i by poszukiwane przez niego dokumenty zostały mu szybko dostarczone. Model ten zakłada większą autonomię i kompetencje czytelnika (Socha, 1998, s. 352). Hanna Batorowska używa terminu pedagogiki informacyjnej i w wykładzie pt. „Kompetencje bibliotekarza w zakresie wychowania do informacji”, wygłoszonym podczas konferencji „Rozwój kompetencji pracowników bibliotek pedagogicznych w zakresie wspomagania pracy szkoły”, odbywającej się w dniach 10-12 października 2013 roku w Warszawie, określa nowe zadania pedagogiki bibliotecznej odnoszącej się do wyedukowanego informacyjnie użytkownika informacji. W referacie przedstawia opinie Leszka Korporowicza i Sylwii Jaskuły, stwierdzających, że wychowanie do informacji, a właściwie przez informację, jest całościowym spojrzeniem na relacje człowieka do otaczającego go świata uwzględniającym jego potrzeby, wyzwania i wartości poznawcze oraz potrzebę zintegrowanej wizji siebie i świata (Batorowska, 2013, s. 3). Równocześnie przytacza ich zdanie, że społeczeństwo informacyjne potrzebuje bardzo podmiotowo zorientowanych procesów wychowania, które wspierać będą równowagę pomiędzy zalewem nowych technologii a świadomym swych celów i osobowej wartości, medialnym uczestnikiem transgranicznych systemów informacji (Jaskuła, Korporowicz, 2009, s.228). Idąc za nimi, Hanna Batorowska wyróżnia siedem obszarów zainteresowania pedagogiki informacyjnej:

1. kształcenie ustawiczne (inspirowanie wyboru, autorefleksji i wartościowania informacji);
2. samodoskonalenie (umiejętność odniesienia informacji do samodzielnie definiowanych problemów współczesnego świata);

3. samouctwo informacyjne (rozwijanie kompetencji informacyjnych osób dorosłych w celu przeciwdziałania ich wykluczeniu technologicznemu i społecznemu);
4. rozwój osobowości (kształtowanie umiejętności informacyjnego uczestnictwa w dziedzictwie kulturowym);
5. samowychowanie (rozwijanie aktywności w zakresie funkcjonowania w sieci zgodnie z zachowaniami propagowanymi przez kulturę informacyjną);
6. wychowanie informacyjne jednostki (rozumienie zasad komunikacji społecznej w interaktywnych i otwartych systemach informacyjnych);
7. kształcenie dojrzałości informacyjnej (kształtowanie jednostki, zwracając uwagę na takie wartości jak: prawo do informacji, wolność, odpowiedzialność, partycypacja społeczna, kształtowanie duchowości i poczucia wspólnotowości w kulturze informacyjnej społeczności lokalnych). (Batorowska, 2013, s. 2-4)

Podsumowanie

Pedagogika biblioteczna rozwijała się na podłożu nauk pedagogicznych, przede wszystkim pedagogiki społecznej i oświaty pozaszkolnej oraz bibliotekoznawstwa i badań czytelnictwa. Wynikało to z potrzeby sprawnego działania biblioteki dla wypełnienia jej ważnych funkcji społecznych i kulturowych. Kształtowanie się pedagogiki bibliotecznej związane jest ze zmianami dotyczącymi przecież wszystkich sfer życia, a które mają ciągły wpływ na pojmowanie jej jako nauki. Zmiany te dotyczą przemian w kulturze i strukturze społeczeństw, rozumieniu społecznych funkcji bibliotek oraz związane są nierozdzielnie z rozwojem technologicznym. Nieoceniony jest jednak wkład Heleny Radlińskiej w kształtowanie się współczesnego oblicza pedagogiki bibliotecznej. Jej koncepcje i poruszane przez nią zagadnienia są jak najbardziej aktualne, czy to w kwestii społecznej funkcji bibliotek, jej szerokiego oddziaływania na środowisko, czy też w roli samego bibliotekarza. Choć od czasu życia i działalności badaczki minął już prawie wiek i dokonał się ogromny postęp, doszło do znaczących przeobrażeń społecznych i gospodarczych, rozwoju technologii informatycznej, rozwoju mediów, automatyzacji pracy bibliotek, która przyniosła zmianę w kontakcie z użytkownikiem, zmiany w pojmowaniu funkcji i roli biblioteki, której główne zadania jak gromadzenie i udostępnianie przerzucono na wyszukiwanie i przekazywanie informacji, to wiele z poglądów Heleny Radlińskiej ma nadal siłę oddziaływania. Czy to w XX wieku, czy w obecnych czasach dużą wagę przywiązuje się do społecznych funkcji czytania i walki z analfabetyzmem. W bibliotekach na różnorodne sposoby promuje się czytelnictwo (umiejętność czytania pełni fundamentalną rolę w życiu jednostki i społeczeństwa), ponieważ jednym z zadań biblioteki jest formowanie pozytywnej postawy wobec książki i czytania. Helena Radlińska zwracała uwagę na to, by w pracy wykorzystywano formy twórcze takie jak dyskusje, wystawy różnotematyczne oparte na księgozbiornie i do niego się odwołujące, wycieczki, recytacje. Społeczna rola bibliotek i jej funkcja inspirująca do kształcenia i rozwoju jednostki, zarówno wieki temu, jak i obecnie oznacza takie same zabiegi i czynności. Zmienił się jedynie odbiorca, który jest teraz

użytkownikiem informacji i oczekuje szybkiej i precyzyjnej informacji, definiując przy tym swoje potrzeby. Dzisiejsza pedagogika biblioteczna określa obszar działań edukacyjnych (kiedyś wychowawczych) w zakresie zdobywania wiedzy przez użytkownika biblioteki: umiejętności uczenia się, posługiwania się informacją. Szczególną uwagę zwraca się na potrzeby użytkowników, organizując odpowiednie narzędzia do wyszukiwania i organizowania informacji (Majewska i Walczak, 2006, s. 9). Jednak obecnie czy wieki temu, przynosząca efekty i zadowolenie użytkowników działalność informacyjno-biblioteczna nie spełniałaby swojej roli, gdyby nie bibliotekarz, który musi wykazywać się umiejętnością słuchania, zrozumienia drugiej osoby i nadal pełniąc ważną rolę w procesie zaspokajania potrzeb czytelników. Działalność bibliotekarza skierowana na czytelnika została przesunięta z poradnictwa co do treści dokumentów na kształcenie umiejętności w zakresie posługiwania się informacją, poznawania jej języka, źródeł i narzędzi. Jednak istotą i celem pracy biblioteki i bibliotekarza jest pozyskanie czytelnika, obudzenie w nim zamiłowania do obcowania z książką czy czasopiśmem, przekonanie go, że biblioteka jest instytucją, która daje wiele możliwości wszechstronnego rozwoju własnych zainteresowań oraz miejscem rozrywki, gdzie może spędzać wolny czas z książką, czasopiśmem, filmem, czy muzyką. Irena Socha stwierdza, że podstawowym warunkiem skuteczności pedagogiki bibliotecznej jest związek działań biblioteki ze środowiskiem, dla którego została powołana. Jeśli praca biblioteki służy animowaniu i podtrzymywaniu różnorodnych więzi społecznych, jeśli biblioteka staje się miejscem aktywności środowiska lokalnego, różnych grup – formalnych i nieformalnych, których potrzeby zaspokaja, jeśli równocześnie znajduje wsparcie w szerszych, regionalnych i państwowych programach kulturalnych, może spełniać należycie swoje działania (Socha, 1998, s. 358). Jest to obraz pedagogiki bibliotecznej Heleny Radlińskiej, który najlepiej świadczy o nieocenionym wkładzie badaczki w kształtowanie się współczesnego oblicza pedagogiki bibliotecznej.

Bibliografia:

1. Rzeszutek L. (2007), Helena Radlińska (1879-1954) W: Polska myśl pedagogiczna po 1918 roku. Siedlce, s. 110–113.
2. Theiss W. (2012), Radlińska Helena W: Encyklopedia pedagogiczna XXI w. T. 5, s. 30-32.
3. Socha I. (1998), Pedagogika biblioteczna W: Bibliotekarstwo. Warszawa, s. 349-358.
4. Dubas E. (2007), U źródeł andragogiki polskiej. Refleksja Haliny Radlińskiej. Nurty podjęte i zaniebane W: Stan i perspektywy rozwoju refleksji nad edukacją dorosłych. Kraków, s. 170-173.
5. Tomczyk D. (2003), Helena Radlińska i jej wciąż aktualna myśl pedagogiczna o bibliotece „Edukacyjne dyskursy” [on-line]. Tryb dostępu: <http://www.edukacyjne.dyskursy.univ.szczecin.pl/radlinska.htm> [23.04.2016]
6. Papuzińska J. (2006), Poglądy Heleny Radlińskiej w nowym stuleciu W: Pedagogika biblioteczna w społeczeństwie informacyjnym. Warszawa, s. 20.
7. Lepalczyk I. (1974), Pedagogika biblioteczna Heleny Radlińskiej. Łódź, s. 46.
8. Wojciechowski J. (2000), Praca z użytkownikiem w bibliotece. Warszawa, s. 23.
9. Batorowska H. (2013), Kompetencje bibliotekarza w zakresie wychowania do informacji „Doskonalenie w sieci” [on-line]. Tryb dostępu: <https://www.doskonaleniewsieci.pl/Upload/Files/1/samouczi/poradnik->

[biblioteki/modul_IV/ekran3/Kompetencje%20bibliotekarza%20w%20zakresie%20wychowania%20do%20inf_H.Batorowska.pdf](#) [24.04.2016]

10. Jaskuła S., Korporowicz L. (2009), Wychowawcze wyzwania społeczeństwa informacyjnego W: Jaka informacja?. Lublin, s. 228.
11. Majewska M., Walczak M. (2006), Wprowadzenie W: Pedagogika biblioteczna w społeczeństwie informacyjnym. Warszawa, s. 9.

Library Education by Helena Radlinska and the Present Image

ABSTRACT: The article discusses the issue of the library education by Helena Radlinska and its contemporary image. It presents the most important assumptions and changes that took place over the last 100 years in the perception of the scientific field and the researcher's impact on the development of modern image of the library education.

KEYWORDS: book, Helena Radlinska, education, librarian, library, library reading.

